

**Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond**

Eesti tuleviku heaks

Rahvusarhiiv koostööstajate ja hinnangu andjana RIHAs

Kaido Laurits (Riigiarhiiv, järelevalveosakond, juhataja kohusetäitja)

Piret Randmäe (Rahvusarhiiv, digitaalarhiivi büroo, nõunik)

Kuldar Aas (Rahvusarhiiv, digitaalarhiivi büroo, juhataja asetäitja)

Rahvusarhiivi pädevus ja ülesanded

Rahvusarhiiv kogub ja säilitab Eesti ajalugu, kultuuri, riiklust ja ühiskondlikke olusid dokumenteerivaid arhivaale sõltumata nende loomise ajast, kohast või teabekandja iseloomust. (<http://www.ra.ee/>)

Toodud lause on tsiteeritud Rahvusarhiivi veebilehelt ning võtab kokku Rahvusarhiivi peamise ülesande – koguda ühiskonna jaoks olulist informatsiooni ning teha seda sõltumatult selle loomise vormist.

Sellest põhimõttest tulenevalt seisavad aga Rahvusarhiivi ees mitmed küsimused: kuidas leida vajalik informatsioon, mis on selle väärtus ja kuidas seda määrata, millised on lihtsaimad ja efektiivseimad meetodid tagamiseks, et väärtuslik teave säilib tulevaste aastasade vältel? Nendele küsimustele proovimegi järgnevalt vastuseid leida.

Teabe väärtus asutusele ja ühiskonnale

Arhiivinduse üheks põhiliseks alustalaks on teabe väärtuste põhimõte. Avaliku sektori asutustes loodava või kogutava teabe väärtus on Rahvusarhiivi vaatest jagatav kolmeks:

- teabe lühiajaline (ajaliselt piiratud) väärtus asutusele;
- teabe alatine väärtus asutusele;
- teabe alatine väärtus ühiskonnale (arhiiviväärtus).

Lühiajalise väärtusega teavet luuakse ja kasutatakse mingi kindla asutuse ülesande täitmiseks. Teabe säilitamine on vajalik nii kaua, kuni see on veel aktuaalne (näiteks kodaniku juhiloa numbri säilitamine selle kehtivuse vältel) või kuni see on vajalik juriidilistel põhjustel (näiteks raamatupidamisdokumente tuleb üldjuhul säilitada 7 aastat, töölepingut ja isikukaarti 50 aastat jne) kas kodanike või riigi õiguste tagamise võimaldamiseks.

Teabel on asutuse jaoks alatine väärtus tavaliselt siis, kui see kirjeldab asutuse seisukohast olulisi tegevusi ning näitavad asutuse eksisteerimise järjepidevust, tema pikaajalisi plaane

ning kajastavad olulisi otsuseid. Näidetena võib siin tuua aegunud (muudetud) asutuse põhikirjad, juhtkonna otsused ja strateegiad.

Teabe alatine väärtus ühiskonnale (arhiiviväärtus) näitab, et vastav informatsioon kirjeldab tegevusi, mis võimaldavad tulevikus saada ülevaadet riigi toimimisest ja ülesehitusest. Näitena võib siin tuua isikute sündide ning surmade kohta käivad andmed, mis võimaldavad tulevikus saada olulist teavet nii Eesti riigi rahvastiku dünaamika kui ka aidata üksikutel isikutel saada ülevaadet oma sugupuust.

Teabe väärtuse määramine ja haldamine asutuses

Eestis toimivate reeglite järgi määratakse teabe väärtus asutusele andmete loomisel. Olulised on siin kaks mõistet: „säilitustähtaeg“ ja „dokumentide loetelu“. Säilitustähtaeg näitab, kas teabel on alatine või ajaliselt piiratud väärtus, viimasel juhul ka mitu aastat see väärtus kehtib. Dokumentide loetelu on aga vahend, mis võimaldab asutusel hallata teavet ning selle säilitustähtaegu.

Kehtiva seadusandluse järgi peab asutuse dokumentide loetellu olema kantud kogu asutuse tegevuse käigus tekkinud või kogutud informatsioon mis tõestab asutuse tegevust – paber- ja digitaalsed dokumendid, olulised audiovisuaalsed materjalid ja asutuse andmekogud.

Praktikas on muidugi võimatu määrata eraldi säilitustähtaeg kõikidele asutuse dokumentidele või andmekogudele. Sellest tulenevalt määratakse säilitustähtaeg ja kajastatakse see dokumentide loetelus suuremate infohulkade – sarjade – kaupa. Sarjadesse koondatakse enamasti ühelaadse funktsiooni ning väärtusega informatsioon – näiteks võib sarjadeks nimetada asutuse raamatupidamisdokumentide hulka, juhtkonna otsuseid, laevade või infosüsteemide andmebaasi jne.

Teabe arhiiviväärtus ja selle määramine

Kui teabe väärtust asutusele suudab määrata ainult asutus ise, siis arhiiviväärtuse määramine on Arhiiviseaduse järgi avaliku arhiivi (peamiselt Rahvusarhiivi) kohustus. Sellega seoses peame sisse tooma arhiivindusliku hindamise põhimõtte – avaliku arhiivi volitatud isikul on kohustus tutvuda asutuses loodud teabega ning määrata sellest arhiiviväärtuslik osa. Vastava hindamise peamisteks kriteeriumiteks on:

- asutuse olulisus ühiskonnas;
- teabe uurimispotentsiaal tulevikus;
- teabe unikaalsus;
- teabe kasutatavus ja seotus muu teabega;
- teabe säilitamiseks vajalik ressurs.

Siinkohas on ka oluline tähele panna, et teabe säilitustähtaeg ning arhiiviväärtus ei ole teineteisega otseselt seotud – arhiiviväärtust võidakse määrata ka lühiajalise säilitustähtajaga teabele ning alatise säilitustähtajaga teave ei ole alati ilmtingimata arhiiviväärtuslik.

Arhiivinduslikku hindamise praktilises rakendamises on eristatavad kaks põhimõtet lähendamist: eelhindamine ning niinimetatud tavakorras hindamine. Eelhindamist rakendatakse, kui teavet ennast ei ole veel tekkinud kuid üldjoontes on teada millist teavet asutus looma hakkab ning kuidas seda luuakse ning hallatakse. Eelhindamist teostatakse dokumentide loetelu baasil ning määratakse arhiiviväärtus kolmesel skaalal: pole arhiiviväärtuslik, on arhiiviväärtuslik, pole võimalik otsustada. Tavakorras hindamist viiakse läbi siis, kui informatsioon on juba loodud ning aktiivsest kasutusest väljunud. Sellises olukorras hinnatakse arhiiviväärtust ainult jah/ei skaalal. Olulise seosena on põhjust välja

tuua, et eelhindamise otsus „arhiiviväärtust pole võimalik otsustada“ määratakse juhtudel, kui üldise kirjelduse järgi võib informatsioon olla nii arhiiviväärtuslik kui ka mitte. Sellisel juhul oodataksegi ära kuni vastav informatsioon on tekkinud ning aktiivsest kasutusest väljunud ning määratakse arhiiviväärtus tavakorras hindamise käigus.

Mis on sellel tegemist minu andmekogu ja RIHaga?

Kui andmekogule on määratud kas ajaliselt piiratud või alatine säilitustähtaeg, tuleneb sellest kohustus kõiki andmekogus sisalduvaid andmeid selle tähtaja jooksul alles hoida – seega ei tohi toimuda andmete üle kirjutamist ega hävitamist. Samuti on siinkohas oluline märkida, et andmete hävitamine isegi säilitustähtaja lõppemisel tohib toimuda ainult Rahvusarhiivi hävitamist lubava hindamisotsusega (hävitamisotsusega).

Arhiiviväärtuse andmisel andmekogule langeb aga asutusele kohustus vananenud andmete edastamiseks Rahvusarhiivi 20 aastat peale nende kasutusest väljumist (tõe huvides tuleb mainida, et vastavat Arhiiviseaduse punkti kavatakse muuta selliselt, et oleks võimalik elektroonilise info edastamine avalikku arhiivi 5-10 aastat peale selle kasutusest väljumist).

Andmekogude (ja infosüsteemide) tehnilisest keerukusest tulenevalt on otstarbekas säilitustähtaja ja arhiiviväärtuse määramine võimalikult varases faasis. See võimaldab andmekogusse lisada funktsionaalsust mis võimaldavad tagada andmete säilimist säilitustähtaja jooksul ning arhiiviväärtuslike andmete viimist Rahvusarhiivi poolt nõutavale kujule (arhiivivormingutesse).

Nagu eelmises peatükis selgitatud, saab säilitustähtaega määrata ainult asutus ise (enamasti teeb seda asutuse dokumendihaldur) ning see küsimus peab olema lahendatud asutuse siseselt nii, et andmekogu haldaja on teadlik andmekogule määratud säilitustähtajast.

RIHAs toimuv Rahvusarhiivi poolne kooskõlastamine aga katab suure osa arhiivinduslikust hindamisest. Kuivõrd RIHAsse sisestatavad andmed annavad põhjaliku ülevaate andmekogu eesmärkidest ning sellesse kogutavast informatsioonist, saavad Rahvusarhiivi pooled kooskõlastajad RIHAs anda küllaltki adekvaatse hinnangu sellele, kas andmekogu on arhiiviväärtuslik või mitte ning sellest tulenevalt on andmekogu haldajal võimalik näha, kas tulevikus on vajalik andmete eraldamine nende edastamiseks Rahvusarhiivi või mitte.

Kahjuks tuleb siinkohal nentida, et hetkel pole võimalik RIHA andmete baasil koostada ametlikku ja siduvat eelhindamisotsust. Nimelt ei nõuta kooskõlastamiseks edastatavas pakettis asutuse dokumentide loetelu, mille alusel oleks võimalik näha ka andmekogus väljapoole jäävat maailma – kas sama informatsioon on näiteks dubleeritud paberandjal või elektroonilistes dokumentides. Rahvusarhiivi sooviks aga on, et lähemate aastate perspektiivis jõutakse nii kaugele, et Rahvusarhiivi poolt RIHAs antav kooskõlastus on juriidiliselt siduv ning sisaldab endas juba ametlikku hindamisotsust, mis võimaldab andmekogu haldajal paremini luua funktsionaalsust, mis võimaldab andmete elukäigu haldamist nende loomisest kuni hävitamiseni või üleandmiseni Rahvusarhiivi.

Mis saab siis kui minu andmekogu on arhiiviväärtuslik?

Kui RIHAs Rahvusarhiivi poolt antud kooskõlastus näitab, et andmekogusse kogutavad andmed on arhiiviväärtuslikud on asutusel soovitatav hakata mõtlema funktsionaalsuse peale, mis võimaldaks andmete eraldamist ning viimist Rahvusarhiivi poolt edastamiseks nõutavale kujule.

Kuivõrd ametlik juhised käsitleb andmebaaside arhiveerimist ning edastamist Rahvusarhiivi on alles valmimas, toome siinkohal ära olulisemad andmekogude arhiveerimist puudutavad tehnilised nõuded:

- andmebaasi tabelid viiakse CSV kujule;
- andmebaasi tabelite struktuurid ja tabelitevahelised seosed esitatakse SQL3 standardi järgi;
- andmebaasi poolt osutatavad teenused kirjeldatakse WSDL standardi alusel;
- lisaks antakse üle XML kujul andmebaasi kirjeldus (millest suur osa on olemas ka RIHAs) ning andmebaasi dokumentatsioon (andmemudel, kasutajajuhised);
- saamaks ajaloolist ülevaadet infosüsteemi kasutamisest (nn. IT-ajaloolaste jaoks) antakse arhiivi üle ka pildid (*screenshots*) kasutatud haldus- ja kasutusliidesest (enamasti GUI).

Juhis mis kirjeldab täpsemalt piiranguid nimetatud standardite kasutamisel ning XML kujul kirjelduste (metaandmete) komplekti valmib tõenäoliselt 2009. aasta alguses.

Kokkuvõte

Kuivõrd andmekogude pikaajaline säilitamine ning vajadusel edastamine Rahvusarhiivi on andmekogude haldajatele küllaltki kulukas tegevus, on otstarbekas võimalikult varajases staadiumis teada saada milline on andmekogusse kogutava informatsiooni väärtus, millise aja jooksul peab olema tagatud andmete säilivus ning kasutatavus ja kas neid andmeid on tulevikus tarvis üle anda avalikku arhiivi.

Vastavate otsuste tegemiseks on ühelt poolt vajalik asutuse sisene koostöö andmekogu looja ja dokumendihalduri vahel, et määrata ära andmekogus olevate andmete väärtus asutusele – säilitustähtaeg. Teisalt on otstarbekas andmekogude võimalikult varane arhiivinduslik hindamine otsustamiseks andmekogusse kogutavate arhiiviväärtuse ning sellest tulenevalt Rahvusarhiivi üleandmise vajaduse üle.

Rahvusarhiiv näeb, et RIHAsse praegusel hetkel kogutavad andmed on küllaltki suures osas kasutatavad arhiivindusliku hindamise teostamiseks ning sellest tulenevalt arhiiviväärtuse määramiseks. Kuigi praegusel hetkel takistavad ametlikku hindamisotsuse loomist mõningad juriidilised ja tehnilised detailid, on paari aasta perspektiivis võimalik ka RIHA kasutamine ametlike hindamisotsuste koostamiseks ning seega dubleerivate tegevuste vähendamiseks.

Viited

- Rahvusarhiivi hindamispoliitika põhimõtted: http://www.ra.ee/single_file?site=2&doc=727
- Rahvusarhiivi juhised Metoodilised soovitused andmekogude pidamisega seotud asjaajamiseks, sealhulgas arhiivinduslike hindamise ja säilitustähtaegade määramise põhimõtete rakendamiseks andmekogudele: http://www.ra.ee/file_storage/2/889
- Rahvusarhiivi juhised Säilitustähtaja määramine ja arhivaalide hävitamine: http://www.ra.ee/file_storage/2/889
- DIGIAKEN - Rahvusarhiivi ja asutuste vaheline suhtlusliin digitaalarhiivinduse teemadel: <http://www.ra.ee/digiaken/>